

Stjernernes Morgensang

Om N.F.S. Grundtvigs historiske salme: Hyrderne ved Bethlehem

Af Sune Auken

Salmer er som bekendt på samme tid brugsgenstande og kunstværker. Hvis en salme ikke duer som menighedssang, må den beskæres eller forandres, hvis den ikke duer som kunstværk, fortjener den ikke en plads i salmebogen. Disse to hensyn skal mødes, også selv om man nogle gange må gå på kompromis, for at der kan komme en brugelig salme ud af det, og man skal helst undgå kompromisser, hvis slutresultatet skal blive en *god* salme.

Men selv gode salmer kan det blive nødvendigt at redigere kraftigt i. Dels fordi tiderne skifter, så hvad der var uproblematisk, da digteren skrev salmen, efterhånden bliver uspiseligt for menigheden¹, og dels fordi salmedigterne, blandt de store særligt Kingo og Grundtvig, ofte skriver så mange strofer, at skønt salmerne ikke nødvendigvis synes for lange som læsedigte, er de stort set uegnede til brug i liturgisk sammenhæng², og vil man derfor have dem i salmebogen, er man nødt til at forkorte. Det redder salmen i kirkelig sammenhæng, men det resulterer også som regel i et betydningstab, skønt den tekst, som står tilbage i salmebogen, jo ofte kan være fremragende alligevel.

II

Grundtvigs *Hyrderne ved Bethlehem* (GSV IV, 161), der formentlig er færdiggjort i 1846³, blev ved P.A. Fengers mellemkomst omdannet til *Venner! sagde Guds Engel blidt* (DDS 86)⁴ og har længe med blot en enkelt ændring været en af de mest elskede julesalmer i den danske salmebog⁵.

Af det oprindelige digts 17 strofer bevarede Fenger kun de 5 sidste. Det er en vellykket forkortelse af flere grunde - ikke kun fordi salmen dermed får et syngeligt omfang. De strofer, Fenger har bevaret, er givet digtets bedste, de er billedrige, mundrette, dybsindige og rummer ikke de knuder i syntaksen, der ellers ofte kan gøre Grundtvigs digte svære at opfatte⁶. Der er i hvert fald et sted i de udeladte

strofer (st. 8, v. 5), hvor Grundtvig afviger så meget fra sit metrum, at teksten bliver næsten usyngelig⁷, og adskillige, hvor der - i hvert fald med den nuværende melodi - kræves en del god vilje. Der er altså ingen grund til at beklage Fengers forkortelse. Grundtvig godkendte den selv, og man forstår godt, hvorfor: *Venner! sagde Guds Engel blidt* kan uproblematisk stå som en helhed i sig selv - bare spørg de mange kirkegængere, som elsker forkortelsen, uden nogen sinde at have stiftet bekendtskab med *Hyrderne ved Bethlehem*.

Alligevel er der gået pointer tabt undervejs, og jo længere man læser på den oprindelige version, desto tydeligere bliver dét. *Hyrderne i Bethlehem* er godt nok skrevet i to forholdsvis klare dele, den lange historiske gendigtning og englesangen (altså respektive de vers, Fenger udelader, og dem, han har med), men de to dele er intimt forbundet med hinanden, hvorfor der er meget i Fengers udgave, som i virkeligheden først kan forstås, når man har hele digtet for sig.

III

Hyrderne ved Bethlehem er, hvad man kun får et utydeligt indtryk af, når man synger Fengers udgave, en historisk salme. Grundtvig havde som bekendt allerede i sin ungdom plæderet for den historiske salme i modsætning til den dogmatiske og skrevet, at

<...> det er <...> udentvivel vist, at Digterens Begeistring er langt varigere og fastere, naar den er knyttet til Mænd og Tildragelser, samt at det Pusterum, der undes ham under den historiske Fremadskriden, sætter Aanden istand til, paa de mest udmærkede Punkter at virke med sin hele Kraft. Jeg anser det for ligesaavist, at Mængden og ikke blot Mængden, baade igiennem det levende Exempel kommer til en klarere Beskuelse af Dydens Herlighed og Glands, end igiennem den halvdøde lærende Fremstilling, samt at den blotte Formanings Virkning aldrig kan være saa stærk, som den, de enkelte Opmuntringstoner kunne frembringe, der i den historiske Sang synes mindre at være fremlokkede med Overlæg end at have dannet sig selv i Digterens Øre.⁸

Dengang blev det ikke til så meget mere end *De hellige tre Konger*, men senere kom Grundtvig jo virkelig til at indfri sit eget program, og *Hyrdene ved Bethlehem* er et godt eksempel på en historisk salme som dem, Grundtvig forestillede sig allerede den gang i 1810.

Hyrderne ved Bethlehem beskriver det afgørende verdenshistoriske nybrud, og viser det tydeligt netop ved forskellen og samspillet imellem de to dele. Hyrderne i salmens første del befinder sig i en gammeltestamentlig verden, hvor profetierne er det højeste, man har at holde sig til, og de befinder sig endda på et punkt, hvor profetierne mere eller mindre er det *eneste*, man har at holde sig til, for på alle andre måder ser situationen mørk nok ud. Med anden del og med englesangen bryder de nytestamentlige begivenheder ind i den gammeltestamentlige verden og både forklarer og overstråler denne.

IV

Digtet indleder med at anskueliggøre situationen for den syngende, som tydeligvis må være en nordbo:

Nat i Østen er ei saa lang
 Som her ved Juletider,
 Ei det fyger, som her, i Vang,
 Og ei paa Lis man skrider,
 Dog trækker kiøligt tilmarks det der,
 Som i det tidlige Foraar her,

Kiølig trak det paa Marken vild
 Ved Bethlehem fra Norden,
 Hyrder otte sad om en Ild,
 Og vaaged over Hjorden,
 Da Talen faldt paa de gamle Ting,
 Og hvordan Alt dog gaaer sært omkring.

Disse to strofer foretager en art zoombevægelse. Først beskrivelsen af natten (hvor vinden trækker »tilmarks«), dernæst den specifikke mark og den specifikke nat, hvor historien udspiller sig, og endelig bålet med hyrderne. Salmen viser sig som en historisk salme blandt andet derved, at vi undervejs får en række dogmatisk set fuldstændig over-

flødige detaljer, beskrivelsen af natten generelt, vindretningen, antallet af hyrder og lidt om deres alder, som blot hjælper med til at skabe den klarere beskuelse af situationen. Og det historiske har så også en pædagogisk funktion: Den, som oprindeligt fik Lukasevangeliet i hånden, havde ikke brug for at få at vide, hvordan natten var i Østen, han boede der jo selv, men den nordiske kirkegænger oplever sine julenætter som helt anderledes, end nætterne er dernede. Derfor må forklaringen til, så vi ved, hvor vi er.

Endelig i slutningen af anden strofe når salmen frem til samtalen imellem hyrderne, og i begyndelsen af tredje strofe bliver det så klart, hvad det er, hyrderne taler om.

V

Grundtvig har her et helt frit rum at digte i, fordi evangeliets egen tekst er så begrænset. Alt, hvad der står er jo - i oversættelsen fra 1824 - »Og der vare Hyrder i den samme Egn, som laae ude paa Marken, og holdt Nattevagt over deres Hiord.« (Luk. 2,8), men ud af dette får Grundtvig et 12 strofer langt optrin, som bærer mindelser om scenen ved graven i læsestykket *Paaske-Lilien*.

Grundtvigs valg af samtalemne til hyrderne viser ham igen som historisk salmedigter. For det er netop historien, hyrderne diskuterer. De befinder sig jo stadigvæk i en gammeltestamentlig verden, og spørgsmålet er så, hvordan nutiden, set i lyset af de gammeltestamentlige begivenheder, må tage sig ud.

Hyrderne viser sig at tænke som jøder fra den tid. De er et folk med en stor og strålende fortid, men de er nu blot indbyggerne i et besat og magtesløst land. Nutiden tager sig lille og ubetydelig ud ved siden af den vældige fortid. Da det er kong Davids by, de sidder ved, er det ikke sært, at det er den store jødekonige, de kommer til at tale om, og i sammenligning med fordums storhed er nutiden ikke meget ved. Det må konstateres:

Stort det Gamle og smaat det Ny,
I Sang, i Daad og Lykke, <...>

Når det er de tre punkter, hyrderne slår ned på ved deres sammenligning, skyldes det formentlig, at Kong David er Det Gamle Te-

stamentes store sanger, en af dets store helte og en stor lykkemand, og at Davids tid også var Israels store lykketid.

I hyrdernes samtale mødes to forskellige måder at anskue den situation. Den første, som taler, er en ung hyrde, som forbliver navnløs, formentlig fordi han skal repræsentere en gruppe: de unge hyrder.

Hans blik på situationen er det, som egentlig må ligge mest lige for, Israels daværende situation taget i betragtning. »Vi har ventet så længe på Kong Davids søn« (altså: Messias), siger han og giver dermed udtryk for både utålmodighed og håbløshed.

Den unge hyrde fremstiller så i stroferne efter, hvordan det nu om dage står til med kong Davids slægt. Og han har et eksempel på rede hånd, for han har for kort siden mødt en af Davids slægtninge inde i byen, og dér så det jo ikke for godt ud. Den store konges efterkommer var kommet til Bethlehem, fordi en fjern herre, som ikke engang var jøde selv, havde påbudt ham det. Efterkommeren af den store lykkekonger er ikke selv en stor lykkekonger, men en træl. For at gøre jammeren fuldendt, var den søn af Kong David, hyrden så inde i byen, i selskab med en højgravid kvinde, og Israels ynkelighed er nu nået så vidt, at selv i Kong Davids gamle by kan en af hans efterkommere ikke engang få tag over hovedet. Den store fortid og den fattige nutid vækker den unge hyrdes fortvivlelse:

Jeg kvalde i mig da knap det Raab:
Forældet Storhed! forlorent Haab!

For ham er fortidens storhed netop *fortidens*, der er intet i betragtningen af den, som giver anledning til andet end fortvivlelse over, hvor ussel nutiden er.

Den unge hyrde har derfor ikkr den store tiltro til de gammeltestamentlige spådomme. På trods af al den visdom, de syn, man kan læse sig til i »Bogen«: altså de jødiske helligskrifter (Det Gamle Testamente), så er verden stadigvæk kold og mørk. Det er et fortvivlet og rasende udråb.⁹

Det er en af salmens store styrker, at den unge hyrde får lov til at udtrykke sig så stærkt. Han er ikke en ynkelig eller en tåbelig skikkelse. Anskuet fra hans begrænsede synsvinkel er alt, hvad han siger, rigtigt. Men samtidig er han på forhånd blevet modbevist, for den forudsatte læser (afsynger?) af *Hyrderne ved Bethlehem*¹⁰ ved, hvad

det er for en historie, den unge hyrde er midt i. Når den syngende hører den unge hyrdes historie, ved han, at hyrden har set Josef og Maria, og at vi befinder os lige før englesangen. Dermed kommer der et dobbeltblik på den unge hyrde. Han får lov til at fremføre sin fortvivelse med fuld styrke, men man ved hele tiden, at lige om lidt vil hans fejltagelse vise sig.

VI

Over for den unge hyrde har Grundtvig så sat en gammel mand, Jonathan, som tager til genmæle, da den unge mand har talt færdig. Han indleder med en beslutsom irettesættelse:

*Hvor var du eller jeg dengang,
Da Lys blev født i Mørke!
Kan vi Stjernernes Morgensang,
Og har mod Gud vi Styrke?
Kan Daarskabs Ord, som en Taagesky,
Fordunkle Ordet: bliv Lys paany!*

Man genkender tydeligt tankegangen fra Jobs bog: Intet menneske er i besiddelse af den indsigt, hvorved man med rimelighed kan sige det, den unge mand siger. Det er Guds »argument« - eller rettere suveræne overtrumpning af hele situationen -, den gamle mand her bruger: den, som gør sin egen intelligens til målestok for verdensordenen, er ikke blot hovmodig, men også dømt til at tage fejl, for Guds magt og Guds planer overstiger enhver menneskelig fatteevne. Ligesom i Jobs bog er det her også skabelsens mysterium, den gamle hyrde lægger vægt på, og da det er nattemørket, den unge hyrde har argumenteret med, bliver det lysets frembrud, han fremfører. Han citerer Jobs bog 38,7 om stjernernes jubel ved skabelsen: »Der Morgensterner sang tillige og alle Guds Børn raabte [til Glæde]«¹¹, og refererer ellers til Genesis 1 i troen på en ny skabelse »bliv Lys paany!« (hvorved også Johannesprologen kommer til at klinge med, uden at den gamle hyrde kan vide det).

Skønt Jonathan ydmyger sig for Gud, er han alligevel bedre til at udgrunde Herrens veje end den unge hyrde. Han begynder at udlægge tegn i tiden og i skriften. Strofe 10 viser, at han har hørt om

Johannes Døberens undfangelse og fødsel, hele strofen er et ekstremt sammenpresset referat af Luk 1, 5-25 og 57-80, og ud fra disse begivenheder fortolker han så nutiden, der for ham ikke er mindre underfuld end den gammeltestamentlige tid. Grundtvig har tilføjet Zacharias' ord (Luk 1, 78-79) en karakteristisk drejning, når han lader ham tale om, at det er »Syvdags-Lyset«, som er ved at bryde frem, fordi ordene dermed tilsvare det »bliv Lys paany«, Jonathan før fremførte: også her klinger forestillingen om en gentagelse af skabelsesakten med.

Efter at have peget på de store tegn fører Jonathan så spådommene fra Det Gamle Testamente ind i samtalen, og bruger dem til at udlægge situationen i Bethlehem. Det er i Kong Davids stad, Skriften siger, det nye skal vise sig: eller rettere det er her, det, som har ligget skjult (i dvale), skal bryde frem i al sin væld. Hans ord bliver dermed en sammenfatning i en enkelt detalje af hele teksten: Neden under den ynkeligt udseende nutid ligger en ny og skønnere virkelighed klar til at åbenbares.

Idet han taler ud fra dén position, kan Jonathan også udlægge de fænomener, den unge hyrde har peget på på en helt anderledes måde. Den unge mand har anført to argumenter for sit syn på situationen: at det er mørkt og øde og så den ynkelige scene med David-ætlingen og hans livstruede hustru. Begge de fænomener kan den gamle hyrde nu forstå på en ny måde. Op imod mørket sætter han et gentaget skabelseslys. Som skaberen sagde »Lad der blive lys« ved skabelsen, således forestiller den gamle hyrde sig, at han nu vil sige »Lad der blive lys påny«. Det får ham så til at omtolke situationen inde i Bethlehem. Hvor den unge hyrde havde set den lille, højgravide Maria og tænkt, at hun og hendes barn kunne være i fare »To Liv kanskee, før det gryer ad Dag«, så mener den gamle hyrde, at det måske drejer sig om meget mere: »Kanske det giælder al Verdens Liv«.

VII

Og næppe har han sagt det, før svaret så giver sig selv, for pludselig står der jo en engel midt iblandt dem. Hvor vi hidtil har befundet os i en gammeltestamentlig verden, hvor det drejede sig om at udlægge situationen og Skriften og gætte, kommer vi nu ind i en nytestamentlig verden, hvor det, som før lå skjult, nu åbenbarer sig. Pludselig

hører hyrderne englesangen, hvad Grundtvig udtrykker præcist (og underspillet, hvad der ellers ikke altid er hans stærkeste side) ved at sige, at »Alle lytted, men Gubben tav«. Visuelt sker der det, at hele området omkring bålet bliver fyldt med lys, og en engel dukker op med så stærke stråler, at lejr bålet bliver overstrålet: man kan ikke længere se det for bare lys. Samtidig afgør englenes tilsynekomst hele diskussionen imellem de to hyrder. Dels selvfølgelig fordi engle er engle, men også fordi hyrderne diskuterede »lys« og »englesyner«. Den unge hyrde argumenterede med mørket omkring dem, den gamle med, at der var »englesyner« også uden for bogen, og med, at Gud kunne tale sit skaberord ind verden igen med et »bliv lys paany«. Nu er de så pludselig midt i midvintermørket omgivet af et lyshav, som overstråler lejr bålet, og der er engle overalt omkring dem. Derfor giver det også god mening, at hyrderne ikke siger mere, for den nye virkelighed, som nu er brudt igennem, er ikke blot en forlængelse, men en total overstråling af den gamle verden¹², og derfor er det selvfølgelig er englen, som må tale (derudover er det jo så også i god overensstemmelse med bibelteksten).

VIII

I teksten til Rahbeks *Sandsiger* hævdede Grundtvig, at den historiske salme som genre satte digterens ånd istand til at udfolde sig på sit højeste »paa de mest udmærkede Punkter«. Om det holder som almen poetologisk strategi er nok tvivlsomt, men i tilfældet med *Hyrderne ved Bethlehem* passer det fint. De strofer, som danner digtets anden afdeling, er Grundtvig, når han er allerbedst. Englen begynder selvfølgelig med det »Frygt ikke!«, som engle altid må sige, når de dukker op, og man kan jo, så levende Grundtvig beskriver det hele, godt tænke sig, hvorfor denne opdukken må være skræmmende. Englen forklarer, hvorfor de ikke skal være bange, for hans budskab er et kildevæld, hvorfra der skal springe frydesange, og videre, som et gensvar til Jonathan, at nu er det sket, som den gamle hyrde gættede på: der er født en, som skal bringe glæde til alverden.

Men videre end det, for Jesus er jo netop født i Davids stad, og han viser sig at være »Davids søn« ligesom Josef. Dermed har også den unge hyrde fået sit svar, og det viser sig, at den gamle hyrde gjorde ret i sin irettesættelse af ham: han vidste ikke, hvad han talte

om. Det, som lignede den endegyldige ydmygelse af den store gamle drøm: at Davidssønnen som hedningekæjserens træl ikke engang kunne få husly i kong Davids egen by, viser sig at være forberedelsen til den ultimative triumf. Kristus er Davids søn, men hvor Davids heldedåd var at dræbe kæmpen Goliat, er Kristi heldedåd den langt større at frelse hele verden. Det viser sig altså, at nutiden trods al dens tilsyneladende ynkelighed rummede en storhed, som kunne overstråle selv den store fortidskonge David.

Her skulle man så næsten forlade en egentlig indholdsanalyse, for disse strofer har karakter af ren jubelsang. Ordene ligesom tager hinanden, fordi det, der siges, er så fantastisk, at det *må* gentages. Først er det forbindelsen til kong David, som først bliver til »Davids Stad«, dernæst »Davids Søn«. Derefter må digtet i fryd over den højeste begivenhed, at Gud blev menneske, udbryde det »Ære være den Guders Gud«, som jo for en kristen er det højeste råb, man kan bryde ud i. Det må og skal gentages. Det er ikke poetisk nød, det er ren englesang. Frelsen fra faren gentager sig som »Fred«, og da englesangen når frem til det lille barn i krybben, viser det sig, at Jesusbarnet næsten har karakter af at være et sædekorn. Grundtvig ser svøbelsesbarnet for sig, som det ligger skjult i verden, og det bliver så i hans livligt billeddannende hoved til en såsæd, hvorfra noget kan springe ud, og det er så »glæden«. Og denne sang og dette syn er så overvældende, at det må blive en ny morgen, som kommer ud af det: »Saa lydt og sødt under Sky det klang, / Som alle Stjernernes Morgensang«. Dermed har englenerne ikke bare indsundet en ny morgen, de har også vist hyrderne dybden af den historie, de var med i. Den gamle hyrde spurgte med Jobs bog den unge, om han kunne »Stjernernes Morgensang«. Nu kan de den alle.¹³

Denne fordobling af ordene »Stjernernes Morgensang« er en af de pointer i teksten, der forsvinder i Fengers redaktion, hvor man skal være mere end bibelstærk for at genkende referencen, og hvor den apologetiske betydning af ordene også er væk.

Med denne formulering fuldender Grundtvig en fortolkning, som har været undervejs igennem hele teksten: forståelsen af inkarnationen som en gentagelse af skabelsen. Vi befinder os ved tekstens begyndelse i mørket, og det bruger den unge hyrde som argument. Deroverfor sætter Jonathan Guds magt til at sige »bliv Lys paany!«, hvori altså muligheden for en gentagelse af skabelsesakten stilles op. Derpå bryder lyset frem med englenerne, og deres sang klinger så som

stjernernes sang ved skabelsen, som dermed metaforisk er gentaget. Og skønt det ikke siges eksplicit, er det da også tydeligt nok, at den tilstand, englene bebuder, er paradisisk: med Jesu fødsel omfattes jorden af klarhed, fryd, fred og glæde. Dogmatisk set kunne det opfattes som en bebudelse af Kristi genoprettelsesgerning, men Grundtvig bedriver ikke i første omgang dogmatik: han har englesyner.

IX

Efter den suveræne poesi i englesangen, ville det måske være blevet lidt tamt, hvis salmen bare havde fulgt Lukas og var vendt tilbage til hyrderne på marken. Det kan ikke blive meget mere sublimt. Grundtvig forsøger faktisk at skrive et par vers mere, men de bliver ikke rigtigt gode, og han vælger i stedet at vende tilbage til den historiske nutid og ser endnu engang på begivenhederne derfra. Og her kommer så først det sidste svar til den unge hyrde. Hvor han i bogen havde læst sig til »Engle-syner« og »Seers-Røst«, så kan salmen nu overstråle også det, så der i stedet for englesynerne er en ligefrem »Himmel-Klarhed«. Hele himlen er fuld af engle og de stråler, så det hele bliver lyst op. Det er englesyner i anden potens. Tilsvarende bliver »Seers-Røsten« nu forvandlet til »Englerøst«, hvad der igen er en overstråling, for hvor det første er at høre på anden hånd: seeren fortæller os, hvad vi skal mene, så er dette her den direkte oplevelse: englene synger. Og talen bliver jo så altså også til sang. Også dette er pointer, som går tabt i Fengers redaktion.

Alt dette her er en historisk fremstilling: sådan var det engang. Nu skal Grundtvig også have fortalt, hvordan forholdet er imellem dengang og nu. De to har så hvert deres liv i den kristne menighed derefter. Himmelklarheden som »Efter-Skin« og englesangen som »Efter-Klang«. Altså det, som skinner, og det, som lyde,r efter at det egentlige skin og den egentlige lyd er væk. Englesangen lever på tungerne der, »Hvor Aand har Mæle og Sang har Væld«, og himmelklarheden lever som glans i øjet på de mennesker, »Hvor Øine tindre hvert Julekvæld!«.

Men selvom Grundtvig altså bryder beskrivelsen af hyrdernes oplevelser af efter englesangen, så lur mig, om han ikke alligevel får ført historien til ende i sin sidste strofe. Her læser man som bekendt:

Kirke! du er vort Bethlehem,
 Og alle Smaa derinde,
 Eftersom det er sagt til dem,
 Skal deres Frelser finde,
 Med Juledags-Evangelium,
 I Hjerte-Kammerets Krybberum!

Strofen ligger naturligt i forlængelse af det foregående. Salmen er, som sagt, ved at beskrive, hvordan begivenhederne i Bethlehem stadigvæk lever i nutiden, og den laver i denne strofe en metaforisk sammenbinding imellem kirken og Bethlehem, med den pointe, at kristne i dag, som englens forkyndte det, kan finde deres frelser dér, liggende i en krybbe, som nu er hjertekammeret - med en hilsen til Brorsons *Mit hierte altid vanker*. Dermed får salmen imidlertid også indirekte ført historien om hyrderne til ende, for den kirkegang, de syngende i nutiden gennemfører, har træk fra Luk 2,15-20, som jo fortsætter den historie, salmen fortæller: de »Smaa« finder Jesus i krybberummet, sådan som det er blevet sagt til dem, ligesom hyrderne gjorde.

X

Nu går der mange forskellige pointer tabt, når en salme udsættes for en så gennemgribende omredaktion, som den P.A. Fenger har foretaget på *Hyrderne ved Bethlehem*. I lige præcis dette tilfælde er der imidlertid samtidig sket det, at teksten uforvarende har fået tilført en mulig effekt i redaktionen. Man kan nemlig forestille sig den situation, som opstår, når en person, der kun kender Fengers redaktion (og dem er der mange af), møder originalversionen af salmen. Et sådant møde har Jakob Knudsen berettet om i *Højskolebladets* julenummer 1910¹⁴:

Een Julesalme er der, som er kommen ind i mit Liv, senere end de andre, paa en Tid, da Barndommen var ved at gaa til Ende. Den har sin egen Historie for mig. Det er »Venner, sagde Guds Engel blidt«.

Vi Søskende kjendte den fra Kirken og kunde den udenad; men den stod endnu ikke paa Linie for os med de andre, de egenlige, gamle Julesalmer.

Saa var det en Aften kort før Jul, da alle sad og skar Pebernødder og »Dyr« til Julebagningen, at Fader kom ned fra sit Værelse og sagde, at han vilde læse et Digt af Grundtvig for os. Det var saa »Nat i Østen er ej saa lang som her ved Juletider«. - Det greb os meget stærkt, især de to modsvarende Udtalelser deri: den unge, mismodige Hyrdes (som om Dagen har seet et Glimt af Josef og Maria):

Davids Søn, sagde en af dem,
Vi ventet har saa længe
Nys jeg mødte i Bethlehem,
Omringet af Byens Dreng,
En Davids Søn og hans Venneviv,
Af Rejsen træt og af Kulden stiv.

Hedning-Herren i *Rom* det bød:
Til Mandtal hver sig melde!
Davids-Sønnen som Træl adlød,
Ihvad det end tør gjælde:
To Liv kanskee, før det gryer ad Dag,
Thi bleg var Kvinden og saare svag.

Og den gamle, troende og haabende Hyrdes:

Bethlehem er der peget paa
I Skriften med Guds Finger,
Hvad i Dvale som Fugl der laa,
skal fare op paa Vinger;
Den Davids Søn med sin Venneviv,
Maaske det gjælder al Verdens Liv.

Og pludselig brød Englesangen, som vi altsaa godt kendte, men ikke som en Del af dette Digt, - ud af Faders Læsning:

Venner! sagde Guds Engel blidt:
Hvorfor er nu I bange!
Kilde-Væld kun er Budskab mit

Til lutter Frydesange,
 Thi han, som Jorden gjør sjæleglad,
 Er født til Verden i Davids Stad.

Vi sang alle uvilkaarlig med, ligesom nødte af hele Sammenhængen, og det var os derfor næsten, som om det ikke var os selv, der sang, men nogle helt andre - de oprindelige Sangere:

»Ære være den Guders Gud!
 Nu daled Fred til Støvet!« -
 Saa lydt og sødt under Sky det klang
 Som alle Stjærnernes Morgensang.

Det var en underlig Henrykkelse - saa sent paa Tiden, for nogle af os var halvvoxsne.¹⁵

Det, Jakob Knudsen beskriver her, er en oplevelse af det Aristoteles har kaldt *anagnorisis*, genkendelse. Hos Aristoteles betegner ordet det punkt i et dramatisk forløb, hvorfra det pludselig lader sig overskue. Der indtræffer en begivenhed eller en oplysning kommer frem, som omdefinerer og forklarer hele situationen. Figurerne har bevæget sig rundt i, hvad de troede var én begivenhedsrække, og med et forstår de, at det i virkeligheden er et helt andet begivenhedsforløb, de er midt i.

Det klassiske eksempel er selvfølgelig Sofokles *Kong Ødipus*. Igennem hele dramaet tror Ødipus, at han er Thebens lykkekonger, som endnu engang forsøger at redde byen, men så falder de afgørende beviser, og det bliver tydeligt, at han ikke er lykkekongen, men derimod den, der har myrdet sin far og begået blodskam med sin mor, og dermed selv er den besmittelseskilde, han leder efter. Hvad han og folket troede var et begivenhedsforløb, viser sig at være et helt andet.

Tilsvarende i Jakob Knudsens beretning. Børnene i hjemmet tror, at de er ved at høre deres fader læse et ukendt digt op, men pludselig, da englesangen stemmer i, viser det sig, at de i virkeligheden godt kendte det digt, han var i gang med at læse for dem, de vidste det bare ikke. Og Jakob Knudsens beretning viser tydeligt effekten af det genkendelseschok.

XI

Når denne oplevelse kan virke så stærkt, er det formentlig blandt andet, fordi det chok, den pludselige opdagelse af, at det er en i forvejen kendt salme, faderen sidder og læser op af, fordobler det chok, som i forvejen er i teksten. Hyrderne og børnene har genkendelsesoplevelsen samtidig.

Fortællingen fra Lukasevangeliets andet kapitel om hyrderne på marken er så gammelkendt, at næsten enhver, der kunne tænkes at op-søge Grundtvigs *Hyrderne ved Bethlehem*, kender den i forvejen, og derfor er læseren på en måde alt for godt forberedt på englens komme. Det er vanskeligt opfatte det, man kender til selvfølgelighed i forvejen, som et verdenshistorisk nybrud. Derfor kan den overraskelse og - jvf. Knudsens beretning - fryd, som sætter ind, når man pludselig »genkender« situationen, tjene som »Efter-Klang« af den overraskelse, hyrderne på marken oplevede. Dén pointe er ikke i Grundtvigs udgave.

Noter

- ¹ Hvad der dog ikke betyder, at alt, hvad de store salmedigtere skrev, var uproblematisk på deres tid. Således blev f.eks. Brorsons postumt udgivne *Svane-Sang* kun mødt med spot, da den udkom, og den - med samt Brorson - var i så høj grad glemt, at hverken K.L. Rahbek eller Grundtvig kendte hans forfatterskab før 1816, hvor Rahbek på Grundtvigs forespørgsel opsporer ham som forfatter til *Den yndigste Rose er funden* (Se herom i H.A. Brorson: *Samlede Skrifter* III, ved L.J. Koch, 1956, 8ff).
- ² Og en salme, som ikke er levende i kirkelig sammenhæng, er død eller henlever i bedste fald et skinliv i lærde værkers fodnoter og på enkelte salmeentusiasternes bogreol. Man kan forbløffe selv hærdede kirkegængere ved at vise dem nogle af de perler, som ikke slap ind i salmebogen.
- ³ Jf. Anders Malling: *Dansk Salmehistorie* V, 1966, 117.
- ⁴ Teksten har en lang tilblivelseshistorie. Det første udkast til den blev lavet allerede i 1810, for øvrigt under samme titel, og da Grundtvig i 1817 havde skrevet *Paaske-Lilien*, arbejdede han på en pendant til den med udgangspunkt i netop Lukasevangeliets beretning om hyrderne. Imellem dette forsøg og den endelige version ligger flere andre udkast, se herom i Kr. Tårup: *Kimer i Klokker*, 1933, 73-94.

⁵ Ændringen består i al sin enkelhed deri, at Grundtvigs »Ære være den Guders Gud!« er blevet til »Ære være al nådens Gud!«, hvad der er en udvanding af den al forestillingsevne overskridende formulering i salmen jf. Uffe Hansens ord om at »den Guders Gud« er »<...> en ofte anvendt Gengivelse af Jødernes »El Eljon«, ikke: den Gud, der raader over de andre Guder-, thi der er kun denne ene Gud, men han er Gud saa at sige i anden Potens <...>« (Uffe Hansen: *Grundtvigs Salmedigtning II*, 274f.).

Man har vel alligevel været bange for den mulige misforståelse, at salmen giver udtryk for polyteisme, og »al nådens Gud!« er da heller ikke dårligt.

⁶ En undtagelse er sætningen »Kilde-Væld kun er Budskab mit/Til lutter Frydesange«, som er en rigtig grundtvigsk knude. Hvad englen forsøger at fortælle, er, at den bringer et glædesbud. Dens budskab er kun kildevæld til frydesange. På den anden side er den sætning så smuk, at man næsten er ligeglad med syntaksen.

⁷ Hvad der ikke er det samme som, at det problematiske vers er rytmisk dårligt, hvad enhver kan forvise sig om på egen hånd ved at læse strofen op.

⁸ *Hr. Sandsiger!*, US 1, 78.

⁹ Det er således formentlig ikke rigtigt, når Inger Lise Mikkelsen hævder, at

I strofe 7 træder Grundtvig ud af historien og kommenterer personligt de unges opgivende holdning. Når ord om »Engle-Syner og Seers-Røst« læses op af en bog, lægges livet uvægerligt øde som en ørken. (*Grundtvig-Studier* 1994, 135).

Hvis Inger Lise Mikkelsens tolkning skulle have været rigtig, skulle der have stået: »derfor er livet så koldt og mørkt«, men i teksten står der jo faktisk: »Men«. Der er altså ikke tale om en følge, men tværtimod om en modsætning. Det er hyrden, som taler, og synspunktet er hans, ikke Grundtvigs.

Den unge hyrde stiller antitetisk op over for den gamle, der er fast i troen og altså stoler på de »Engle-Syner og Seers-Røst«, der læses op af bogen. Havde Inger Lise Mikkelsen ret, ville det også betyde, at Grundtvig tog afstand fra Jonathan, der jo også henviser til skriften. Resten af *Hyrerne ved Bethlehem* demonstrerer, at der er al mulig grund til at fæste lid til, hvad der stod i bogen. Man salmen demonstrerer også, at den levende virkelighed langt overtrumfer bogens ord.

¹⁰ Og på dette punkt vil der jo i langt de fleste tilfælde være overensstemmelse imellem den forudsatte og den virkelige læser.

- ¹¹ Igen i udgaven fra 1824. Vores bibeloversættelse har »mens alle morgenstjerner jublede og alle gudssønner jublede af fryd«, hvorved Grundtvigs reference bliver mindre tydelig.
- ¹² Lejrbålet og englelyset kan således måske opfattes som symboler for henholdsvis Det Gamle og Det Nye Testamente. I den gamle tids mørke er Skriften som et lejrbål, i den nye tids gennembrud skinner guds engles glans så stærkt, at lejrbålet overstråles.
- ¹³ Grundtvigs evne til at gøre scenen anskuelig fornægter sig ikke: når det er, som om stjernerne synger morgensang, er det fordi englene er som lysende pletter overalt på himlen, så de faktisk kommer til at ligne stjerner, og lyset fra dem oplyser himlen, så det faktisk bliver så lyst, som var det morgen.
- ¹⁴ Og den svarer til en vis grænse til, hvad jeg selv har oplevet, første gang jeg stiftede bekendtskab med *Hyrderne ved Bethlehem* i den fulde udgave.
- ¹⁵ *Højskolebladet*. 23. December 1910, sp. 1736ff, optrykt i *Idé og Erindring. Artikler og Afhandlinger*, v. Jørgen Jensen og Th. Krøgholt, 1949, 189f, også (lidt kortere) citeret af Malling.